ОРИҐІНАЛЬНИЙ ЧОЛОВІК

і

инші оповіданя.

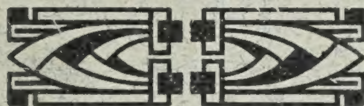

НАКЛАДОМ »РУСЬКОЇ КНИГАРНІ«
848—850 Мейн Ст. Вінніпеґ, Ман.

ОРИҐІНАЛЬНИЙ ЧОЛОВІК

і

инші оповіданя.

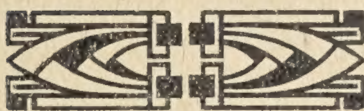

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

НАКЛАДОМ »РУСЬКОЇ КНИГАРНІ«
848—850 Мейн Ст. Вінніпеґ, Ман.

Оригінальний Чоловік.

На хвильку запанувала тишина, а серед брязкоту но жів та терелів, серед глухого гамору, що підносив ся із від далених столів, серед шелесту одежі та рипіня паркетів під скорою ходою кельнерів, обізвав ся тихий та лагідний голос:

— Але я люблю муринки.

Антін Іванович захлиснув ся горівкою, яку як раз тоді пив. Кельнер, що тоді збирав начинє, глянув в ту сторону байдужним, цікавим оком. Всї здивовано пообертались до говорячого і побачили отсе перший раз старанно вичесану головку Семена Василєвича Катєльнїкова, його безбарвні маленькі оченята та трусливе лице з червоним вусиком, якого кінцї замочившись в горівцї і борщи, виглядали темними. Через пять лїт служили разом з Катєльнїковим, що дня поздоровляли його і що дня з ним пращались, розмовляли з ним про ріжні річи кождого двайцятого, як і нинї, по одержаню платнї — і бачили його перший раз. Побачили і здивували ся. Виділи, що Семен Василєвич, поминувши його вусик і веснянки, не такий вже гидкий, що він умів користно прибиратись і що його високий білий ковнїр, хоч з паперу, все таки був найчистїйший.

Антін Іванович, шеф бюра, вишчихавшись доволї і почервонївши з напруженя, випялив уважно і цїкаво очи на збентеженого Семена Василєвича і задихуючись спитав з натиском:

— Слухайте — Семене, як Ви називаєте ся?

— Семен Василєвич, — помагав Катєльнїков. Він не казав „Васїлївіч”, тілько виразно „Васїлєвич”, се також подобало ся всїм, яко знак гідности і самосьвідомости.

— Отже ви, Семене Василєвичу... любите муринки?

— Так, я люблю дуже муринки.

А навіть його голос був приємний, хотяй почасти вже присохлий, як старий, зівялий буряк.

Антін Іванович закусив спідну губу, оглянув випуленими очима всіх урядників, і коли вже минула критична хвиля зареготав ся голосно:

— Га, га, га! Він любить муринки! Га, га, га!

І всї разом сьміялись, а грубий і похмурий Ползіков, що взагалї не вмів сьміяти ся, іржав уривисто:

— Гі, гі, гі!

Семен Василєвич також сьміяв ся. Його сьміх був тихий і звучав, як сухий горох; він з утїхи почервонїв, однак рівночасно бояв ся, щоб з того не повстали якісь неприємности.

— Отже, ви дійсно так думаєте? — спитав Антін Іванович, переставши сьміяти ся.

— Зовсїм серійозно. Сї чорні дами мають щось палкого, або як-би то вам пояснити, мають в собі щось екзотичного.

— Екзотичного?

І знова сьміялись усї; та підчас сьміху впали на думку, що Семен Василєвич певно образований і мудрий чоловік, коли уживає так рідкого слова як „екзотичний". Опісля почали з запалом доказувати, що муринок не можливо любити: вони чорні, масні як олива, мають неможливо грубі губи і поганий запах.

— Але я їх люблю! — обстоював Семен Василєвич скромно при своїм смаку.

— Кождому своє, — сказав в кінци Антін Іванович. — Але я готов скорше любити козу, як таку чорну.

Все таки всїм було приємно, що між ними був такий оригінальний чоловік, що серійозно любить муринки, і для того вони замовили дальших шість фляшок пива і почали споглядати на сусїдні столи, де не було таких оригінальних людий з якоюсь погордою. Також почали балакати голоснійше і сьміливійше. Семен Василєвич не запалював вже сам сїрничком циґаро, лише чигав, аж кельнер подасть йому огню. Як пиво випили і замовили сьвіже, глянув гру

бий Ползіков суворо на Семена Василєвича і сказав йому з закидом:

— Чому ми з вами добродію Катєльніков, аж до сего дня на ви? Чиж ми не тягнемо ту саму тачку? Треба конче запити братерство, коли ви гонетний чоловік.

— Прошу дуже, з найбільшою приємностию, — заявив Семен Василєвич. Тепер радів він то з приємности, що його вже раз помітили і віддали честь, то зараз знова бояв ся, хто знає чому, що могли би його набити, та про всякий случай тримав руки на грудях, щоби в прикрім положеню охоронити лице і фризуру. Запивав братерство з Ползіковим, Троїцким, Новоселовим і иньшими і цілував ся з ними так сильно, що аж губи напухли. Антін Іванович не пив разом, але сказав сердечно:

— Як будете в наших околицях, то зайдіть до нас. Хоч ви любите муринки — але я маю доньки. Будуть дуже цікаві вас бачити. Отже ви думаєте серіозно?

Семен Василєвич уклонив ся, і хоч троха хитав ся, все таки бачили всї, що він має також добрі манєри.

В протягу одного тижня знав уже цілий департамент, що урядник Катєльніков любить дуже муринки, а в протягу місяця знали се сторожі сусїдних домів і поліцай,що мав службу на розї. Диюрністки, що писали на машинах в сусїдних відділах, приходили, щоби побачити Семена Василєвича, а він сидів тихо і скромно та все ще не знав певно, чи його будуть хвалити, чи набють. Один раз був він уже в гостях в Антона Івановича, пив на новій дамастовій скатерти чай і заявив, що муринки мають в собі щось еґзотичного. Дами були збентежені, а Настенька, дочка доматора, що читала романи, зиркнула короткозорими очима, поправила свої кучерки і запитала:

— Але чому?

Всї були в дуже добрім настрою, і як тільки цікавий гість відійшов, говорили про него з великою симпатією, а Настенька назвала його жертвою злощасної пристрасти. І йому подобала ся Настенька, але через те, що він любив лише муринки, не відважував ся сего зрадити і заховував

ся дійсно сальоново, але холодно із резервою. І через цілу дорогу думав він про муринок, думав, які вони чорні, мас ні як олива і відразливі, а при думці, що він одну з них цілує, опанувало його почуванє, якби його пекла згага і мав охоту тихо заплакати і написати до мами на провінциї, що би вона приїздила до него. В протягу ночи поборов він сей напад легкодушности, а коли рано явив ся в бюрі, видно було по цілій його постати, його чрвонеій краватці, по таєм ничім виразі лиця, що сей чоловік любить дуже муринки.

Небавом познакомив його Антін Іванович, що співчу вав йому, із одним театральним репортером, а репортер за провадив його за вільним білєтом до якоїсь Cafe Chantant і представив його директорови, монсієрови, Жакови Дікльо.

— Сей добродій, — сказав репортер, висуваючи наперед скромно кланяючого ся Семена Василєвича, — сей пан любить дуже муринки. Нікого крім муринок. Дивний ориґінал! Ви повинні його підпирати,бо як такого чоловіка не підпираєть ся, то кого маєть ся підпирати? Се, Жак Дік льо, социяльна справа.

Репортер поплескав Семена Василєвича протекціонально по вузких плечах, а директор, Француз з поважним чорним вусом, глипнув на небо, мовби чогось там шукав, зробив рукою резолютний рух і споглядаючи чорними очи ма на все ще кланяючого урядника, сказав:

— Муринки! Знаменито. Я маю якраз тепер три чудо ві муринки.

Семен Василєвич троха зблїд, але пан Жак, котрого дух все був при його улюбленім крамі, не спостеріг того. Репортер просив його:

— Жак Дікльо, дайте йому вільний білєт, сезонову карту.

Від того вечера почав Семен Василєвич залицяти ся до муринки міс Каррапо, якої очи були похожі до глубоких тарелїв, а зїниці до прунь. І коли вона пускала сей цілий апарат в рух і робила залюблені очи, тоді костеніли його ноги, він скоро кланяв ся, його вимазана помадкою головка полискувалась від електричного сьвітла, і він

глубоким жалем думав про свою бідну матір, що жила на провінциї. Міс Коррапо не розуміла по російськи ані слова, але на щастє найшло ся богато охочих переводчиків, які брали собі відносини молодої пари дуже до серця і переповідали одушевлені вискази чорної панни Семенови Василєвичу.

—Вона каже, що ще ніколи не бачила такого любого джентельмена. Добре?

Міс Коррапо почала кивати чорною головою то в одну, то в другу сторону, скалила свої широкі зуби, подібні до клявішів і кружляла тарелями на всї боки. Семен Василєвич кивав несьвідомо також головою і бурмотів:

— Скажіть їй, прошу, що муринки мають щось екзотичного в собі!

Всї були вдоволені. Коли Семен Василєвич поцілував муринку перший раз в руку, зібрали ся майже всї артисти і богато цікавих,а оден старий купець.Богдан Корнеїч Сільвестров аж прослезив ся із патріотичного зворушеня.Опісля лили ся шампани, а Семен Василєвич мав через два днї сильне битє серця; він не ходив до уряду і кілька разів починав писати лист: „Дорога Мамуню!”, однак не міг через слабість докінчити його. Коли опісля прийшов знов до канцеляриї, запрошено його до бюра Ексцелєнциї. Семен Василєвич пригладив щіткою волосє, що розбурхалось підчас його слабости, випростував темні кінцї вусів, щоб міг лїпше говорити і увійшов зі страхом і трепотом.

— Слухайте. Чи менї правду казали, що ви... Його Ексцелєнция зупинив ся, — то правда, що ви любите муринки?

— Вірна правда, Ваша Ексцелєнциє!

Ґенерал сконцентрував свій погляд на його потилици, серед якої сторчали на голій серединї уперто два тоненькі волоски і тряслись і спитав троха здивовано та заразом ввічливо:

— Ех, але чомуж ви їх любите?

—Я не знаю сам, Ваша Ексцелєнциє, — відповів Семен Василєвич; його опустила відвага.

— Так, як же ви сего самі не знаєте? Хто-ж має знати? Ет, не стидайте ся, мій любий. Я дуже радо дивлю ся на вираз самостійности, взагалї самодіяльности у моїх підвласних, розуміє ть ся, в певних границях. Кажіть менї отверто, як би мали казати свойому батькови, чому ви люби те муринки?

— Вони мають в собі щось екзотичного, Ваше Ексцеленциє!

Коли одного вечера грав ґенерал в анґлїйськім клюбі віста і роздавав білими руками карти, натякнув Його Ексцеленция із штучною байдужностию:

— Я маю в канцеляриї чоловіка, що дуже муринки любить. Подумайте собі, звичайний писар.

А прочі ґенерали — нахнюпились. Кождий з них мав у своїм відділї богато урядників, але то були цілком звичайні, безбарвні і зовсїм не ориґінальні люди, про котрих не можна було нїчого сказати. Сердитий Анатоль Петрович думав довго, лишив ся при своїй певній чвірцї без „штиха" і сказав при слїдуючім роздаваню:

— Я маю одного еґзекутора: половина його бороди є чорна, а половина червона.

Але усї виділи, що побіда є по боцї Його Ексцеленциї: еґзекутор тут нї при чім; що його борода пів червона, а пів чорна, можна було навіть припускати, що він тому не був рад, за теж висше згаданий урядник любив муринки з власної, вільної волї, а ся пристрасть була без сумнїву сьвідоцтвом його ориґінального смаку. Його Ексцеленция додав ще мов невинно:

— Він твердить, що муринки мають в собі щось екзотичного!

Істнованє так надзвичайного ориґіналу здобуло другому відділови в кружку урядників столицї надзвичайно підхлібну популярність і витворило, як то все в таких разах буває, богато нужденних і поганних копій. Сивий писар з шестого відділу, що мав богато дїтий і вже двайцять і вісїм лїт сидів незамітно при своїм столї, заявив отверто, що може ґавкати, як пес. Та коли його висьміяли і цїлий

віддїл почав гавкати, рохкати та іржати, він збентежив ся і пив через повні дві недїлї, забувши навіть зарапортувати свою слабість, як то робив все через двайцять і вісім лїт.

Иньший знова зовсїм молодий урядник удавав, що він залюбив ся в жінцї хіньского посла, він звернув на себе через якийсь час загальну увагу, ба навіть здобув собі певну симпатию; але досьвідчені очи пізнали зараз маловажне і несовісне наслїдуванє правдивої ориґінальности, і пташок провалив ся соромно в пропасть давної неслави. Були також иньші проби подібного рода. В сїм роцї можна було загалом запримітити надзвичайний полет душевний між урядниками; дуже довго вкривана туга за ориґінальностию обхопила сильно особливо молодих урядників і припровадила в деяких случаях навіть до траґічних наслїдків: один канцеліст, син поважних родичів, не міг нїчого ориґінальнїйшого видумати як те, що своїм преложеним наговорив нечемностий і — утратив службу.

Сам Семен Василєвич придбав собі ворогів, що отверто говорили, мов би він не розумів ся на муринках. По сїм, а заразом як відповідь на те, появилась в часописї інтервю, в якім Семен Василєвич за дозволом своїх настоятелїв подав отверту заяву, що він любить муринки, бо вони мають в собі щось екзотичного. І зьвізда Семена Василєвича засияла новим сьвітлом.

Тепер він був дуже улюбленим гостем на вечерах у Антона Івановича, а Настенька плакала раз навіть гірко; так дуже болїло єї серце за його знищеною молодістю. Але він сидів гордо по серединї за столом і відчуваючи позір очий, звернених зі всїх сторін на него, зробив троха мелянхолїйне і при тім еґзотичне лице. Доматорови як і його гостям, навіть глухій бабцї, що мила в кухни начинє — всїм було приємно, що до їх дому загостив без всяких церемонїй так ориґінальний чоловік. Але Семен Василєвич вертав до дому і плакав на подушках; бо він любив Настеньку, а ненавидів з цїлої душі прокляту міс Коррапо.

Перед Великоднем рознеслась поголоска, що Семен

Василєвич женить ся з муринкою міс Коррапо, котра пере ходить на православє: вона покидає занятє у монсієра Жака Дікльо а сам Його Ексцеленция буде батьком. Това риші, петенти і портієри ґратулювали Семенови Васильєвичови, а він кланяв ся, хоть вже не так низенько як перед ше, але все таки ґалянтно, а його гладко зачесана головка блистіла в промінях весняного сонця. Останного вечера у Антона Івановича був він рішучо героєм, тільки Настень ка бігала що пів години до свого покоїку, щоби поплакати. Опісля пудрувала ся так сильно, що пудер спадав з неї як мука з млинового каменя і оббілював чорні сукні єї обох сусідок. Підчас вечері ґратулювали всї молодому і пили на його здоровлє, а Антін Іванович, роз'охотившись, сказав:

— Одно лише, брате, цікаве: якої барви будуть твої діти?

— Смужкуваті — сказав Ползіков суворо.

— Ех, як то — смужкуваті? дивували ся гості.

— Так — одна смуга буде біла, друга чорна, одна біла друга чорна, — пояснював все безнадійно Ползіков, який з цілого серця жалував за приятелем.

— Не може бути! — запротестував поблїдлий Семен Васильєвич з обуренєм, а Настенька, що вже не могла здержатись, розплакала ся і, викликавши загальний неспо кій, утекла від стола.

Через два роки був Семен Василєвич найщасливійшим чоловіком і всї тїшили ся, коли хто його побачив і зга дав про його дивну судьбу. Раз приймав його з жінкою Його Ексцеленция, а на хрестини дістав досить значну субвенцию з екстраординаріюм, а незабаром по сім виавансу вав поза турою на помічника бюрового шефа. Не уродила ся дитина смужкувата лише сїра, лїпше сказавши, оливяної барви. А Семен Василєвич розповідав всюда, як горячо любить свою паню і свого сина, однак все не спішив ся йти до дому, а коли прийшов, не спішив ся, щоб потягнути за дзвінок. Коли його стрічали опісля на порозї широкі зуби, подібні до клявішів і вражаючі білі тарелї, а його

гладко причесена голова притулила ся до чогось чорного, оливного, вонючого мошусом, тоді торопів він цїлковито з туги і ставав думати про щасливих людий, що мають білі жінки і білі дїти.

— Любко! говорив він покірно і сповняючи горячу просьбу щасливої матери, ішов до малого. Він ненавидїв се асфальтове, губате дитя, але виростав його з послухом, мріючи в глубинї душі про можливість, коли зможе дитину ненарочно випустити з рук.

По довгій розвазї і тайних стонах рішив ся написати до мами на провінциї про свою женитьбу і дістав на своє диво дуже потїшаючу відповідь. І їй було приємно, що єї син був так ориґінальним чоловіком і що сам його Екселєнция був в його батьком, а про чорне тїло і неприємний запах висловилась так: „Хай буде пика й овеча, коби лише душа людська”.

По двох лїтах умер Семен Василєвич на запаленє жолудкової опони. Перед смертию післав за сьвящеником, а сей оглядав цїкавим оком колишню міс Коррапо, гладив свою широку бороду і сказав значучо:

— Но, так!

Але видно було, що він цїнив Семена Василєвича за його ориґінальність, хоть уважав його грішником. Коли сьвященик нахилив ся до умираючого, він зібрав останки своїх сил до купи і отворив рот, щоб крикнути:

— Ненавиджу сего чорного чорта!

Але опісля нагадав собі Його Екселєнцию, субвенцию з екстраординариюм, доброго Антона Івановича і Настеньку, глянув у чорне заплакане лице і сказав тихо:

Батечку, я люблю дуже муринки. Вони мають в собі щось екзотичного!

Се послїдне напруженє надало його остигаючому обличу вираз щасливої усьмішки, і з сею усьмішкою на устах — помер. Земля приняла його обоятно, без питаня, чи він любив муринки, чи нї, вона знищила його тїло і змішала його кости з незнакомими кістьми других мерцїв.

Але дргуий департамент зберігав довго у памяти Семе

на Василєвича, а коли ждучі петенти починали нудитись, тоді портиєр вів їх до своєї комірчини і оповідав про ориґінального урядника, що страшно любив муинки. А тоді всїм і оповідачеви і слухачам ставало весело на души.

Переклав Антін Гриник.

БРЕХНЯ.

Ти брешеш! Я знаю, ти брешеш!

—Та чого ти кричиш? Чиж треба, щоби нас чули?

І тутки вона брехала, бо я не кричав, а говорив зовсім тихенько, держав її за руку і говорив тихо, тихо і се отрутне слово „брехня” шипіло, немов маленька змійка.

— Я тебе люблю — говорила вона дальше — і ти повинен вірити. Чи-ж се не впевняє тебе?

І вона поцілувала мене. Та коли я хотів її зловити і притиснути до себе, її вже не було. Вона пішла з напів темного коридара, а я знов потягнув в слід за нею туди, де кінчив ся веселий празник. Почім спізнаю, де се було? Вона сказала, щоби я прийшов сюда і я прийшов і бачив, як всю ніч крутили ся пари. Ніхто не підходив до мене, не говорив зі мною і я сидів всім чужий в куті біля музикантів. Прямо на мене було звернене горло великої, мідяної труби і сюда кричав хтось запертий і через кожді дві хвилї уривисто й грубо сьміяв ся: хо-хо-хо.

Часом до мене приближала ся біла, пахуча хмарка. То була вона. Не знаю, як вона вміла мене голубити незамітно для людий; тілько на одну коротеньку хвильку її рамя притискало ся до мойого, на одну коротеньку хвильку я видів, опустивши очи, білу шию в прорізї білого одїння. А коли я підіймав очи, то бачив профіль такий білий, гострий, правдивий профіль, який буває в задуманого ангела над могилою вбитого чоловіка. І її очи я бачив. Вони були великі, жадливі сьвітла, гарні та спокійні. Зіньки чорніли окружені голубою обвідкою і скільки я не вдивляв ся в них вони були все такі-ж чорні, глубокі, непроникливі. Може бути, що я так не довго глядів в них, що серце не вспіло ще зробити нї одного товчка, однак я ніколи так глибоко

і страшно не розумів, що значить безкрайність і ніколи з такою силою не відчував її. Зі страхом і болем я чув, як все житє моє тоненьким лучем переходить в її очи, поки я не став чужим для себе самого, опустілим, безголосним — майже мертвим. Тоді вона відходила від мене, забираючи з собою моє життє і знов гуляла з кимсь високим, чванливим, гарним. Кожду дрібницю з нього я бачив: форму його одіння, широкість піднятих рамен, рівномірний мах відділеного пасма волося — а він своїм безчисленним, недоглядним поглядом, немов вдавлював мене в стіну і я робив ся таким самим плоским і неістнуючим, як стіна.

Коли сьвічки почали гаснути, я підійшов до неї і сказав:

— Пора їхати. Я проведу вас.

Та вона здивувала ся.

— Адже-ж я їду з ним — і вона показала на високого і гарного, який не глядів на нас. І відпровадивши мене до пустої кімнати, поцілувала.

— Ти брешеш — сказав я тихенько.

— Ми сьогодні побачимо ся. Ти повинен прийти — відповіла вона.

Ізза високих криш глядів зелений, морозяний ранок, коли я їхав домів. На цілій улиці було тільки нас двох: візник і я. Він сидів, похнюпившись, сховавшись, сховавши лице, а за ним сидів понурившись і я, закривши лице по самі очи. У візника були свої думки, а в мене свої, а там за грубими стінами спали тисячі людий, а в них були свої сни і думки. Я думав про неї і про те, що вона бреше, та про смерть і мені здавало ся, що сї неясно осьвічені стіни вже бачили мою смерть і тому вони такі холодні тай упрямі. Не знаю про що думав візник. Не знаю про що мріли закриті стінами. А вже вони не знали, про що я думаю і мрію. І так ми їхали по довгих і прямих улицях. Ранок піднімав ся ізза криш, все кругом було непорушне і біле. Запашна хмарка наблизилась до мене і прямо в моє ухо сьміяв ся хтось запертий: **хо-хо-хо...**

II.

Вона збрехала. Не прийшла і я дурно ожидав її. Сірий, однаковий, застиглий сумрак спускав ся з темного неба,я не знаю, коли смерк перейшов в вечір, а вечір в ніч і думав, що всьо се була одна довга ніч. Все тою самою ходою, рівномірною, однаковою ходою довгого ожидання я ходив в зад і в перед. Я не підходив близько ні до високого дому, в якім жила моя люба, ні до склянних його дверий, що жовтіла під желїзним піддашем, а все тою самою рівномірною ходою ходив по протилежній сторонї — там і назад, там і назад. Ідучи вперед, я не зводив очий з склянних дверий, а повертаючи назад, я часї то зупинив ся, обертав голову і тоді сніг колов моє лице гострими голками. І такі довгі були вони, сї гострі, холодні голки, що приникали до самого серця і кололи його сумом і гнївом безсильного ожиданя. Від ясної півночи до темного півдня гнав свобідно холодний вітер, із свистом грав ся на обледенілих кришах і зриваючись з відтіля сік моє лице гострими маленькими снїжинами і дрібно стукав в шиби пустих лїхтарень, де згинало ся одиноке, дрожаче від холоду жовте полумя. Менї жаль було самітного полумя, що жило тільки ночию і я думав, що ось-де на сїй улиці кінчить ся все життє, й коли я піду, то тільки снїжинки будуть снуватись по пустім просторі, а жовте полумя буде все дрожати і згинати ся — в самоті і холоді.

Я ожидав її, а вона не приходила. І менї здавало ся, що самітне полумя і я, ми подібні до себе і тільки моя лїхтарня не була пуста: в тім просторі який я мріяв своєю ходою, часом показували ся люди. Вони нечутно виростали за моїми плечима, великі і темні, йшли біля мене і сіріючи, неначе мари, нагло щезали за острим рогом білого будинку. І знов виходили вони ізза рога, рівняли ся зі мною і поволи тонули в сірім просторі, повнім беспумно падаючого снїгу. Вони закутані, безформні, мовчазні, були подібні до себе і до мене і менї здавало ся, що десятки людий

ходить там і назад, які ждуть, дрожать і мовчать як і я іду — мають про щось своє загадочне і сумне.

Я ожидав її, а вона не приходила. Не знаю, чому я не кричав і не плакав з болю; не знаю, чому я сьміяв ся, і стискав пальці так, буцім то вони кигті, а я держу в них то маленьке і отрутне, що мов змійка шипить: брехня! Вона звивала ся в моїх руках, кусала моє серце і від її їди крутила ся моя голова. Все було брехнею. Щезла границя а минув шум. Щезла границя межи тим часом, коли я ще не жив, а тим, коли я став жити і думав, що все жив — або, що не жив ніколи. І все, коли я не жив і коли я став жити, вона царила надімною і мені дивно було думати, що в неї є імя і тїло, та що в істнованю є початок і конець. У неї не було імени і вона була все тою, що бреше, тою, що зневолює ждати, а ніколи не приходить. І не знаю, чому я сьміяв ся, чому гострі голки вбивали ся в моє серце і прямо в моє ухо сьміяв ся хтось запертий: хо-хо-хо.

Коли я відтворив очи, то бачив осьвічені вікна високого дому і вони тихо говорили менї своєю синою і червоною мовою:

— Вона звела тебе; в сю хвилю, коли ти одинокий блукаєш, ждеш і терпиш — вона вся гарна, вся блискуча, вся брехлива находить ся тут і слухає те, що шепоче їй високий, гарний мущина, що зневажає її тепер. Як би ти так вдер ся там і вбив її — ти зробив би чудове діло, бо вбив би брехню.

Я кріпше стиснув руку, в якій був ніж, і сьміючись відповідав:

— Так, я вбю її.

Та сумно глядїли на мене вікна і сумно продовжали:

— Но ти ніколи не вбєш її. Ніколи, тому що оружє в твоїй руцї також сама брехня, як її поцїлуї.

Давно вже щезли німі тїни ожидаючих і в холоднім просторі лишив ся я один — та дрожачи від морозу і розпуки самотні язики огня. Недалеко на церковній дзвіннпцї стали бити години. Їх сумний, металїчний звук дрожав і плакав, коли летів в просторі та губив ся в масї безумно

кружляючих сніжинок. Я почав числити удари і розсьміяв ся: годин вибило пятнайять. Дзвіниця була- стара, а годинник теж. Він хотяй вірно показував години, то удари видзвонював без числа, часом так богато, що старий, сивий дзвонар влазив на гору і здержував руками корчево бючий молоточок. Для кого брехали сї сумнї дрожачі, старезні звуки, сповиті та придушені морозяною тьмою? Така жалка і недоладна була ся безпотрібна брехня.

З послїдним, брехливим звуком годинника стукнули склянні двері і по ступенях зійшов хтось високий. Я бачив тільки його плечі, але пізнав, бо що йно вчера бачив їх, сї горді, зневажливі плечі. І ходу пізнав я, вона була далеко лекша і певнїйша, ніж вчера; так не раз відходив й я від сих дверий: так ходять люди, яких лиш що йно цїлували жіночі, брехливі уста.

III.

Я грозив, я домагав ся скреґочучи зубами:

— Скажи менї правду!

Із холодним, як сніг, лицем, здивовано піднятими бровами, під якими все так само байдужно, загадочно темнїли непроникливі зїньки, вона питала мене:

— А чиж я обріхую тебе!

Вона знала, що я не можу доказати її брехнї, що всї мої скрутні, важкі творива питаючих думок можуть бути розбиті одним її словом — і ще одним брехливим словом. Я ждав його — і воно спливало з її уст, сияючи на поверхни красками правди та темне в своїй глубинї.

— Я люблю тебе. Чиж я не вся твоя?

Ми були далеко за містом. В темні вікна глядїло снїжне поле. Над ним була пітьма й округ нього біла густа, нерухома, мовчалива пітьма,лиш воно сияло на своїм таємним сьвітлом, мов в мрацї лице мерця. Одна лишень сьвічка горіла в великій, сильно натопленій кімнаті і на червонїючій полумінн видно було блїдий відблеск мертвого поля.

— Якаб не була сумна правда, я хочу знати її. Може бути, я вмру, почувши її, та смерть лучша, ніж незнане

правди. В твоїх поцілуях і обнятях я відчуваю брехню. В твоїх очах я бачу її... Скажи менї правду — і я на все піду від тебе — говорив я.

Та вона мовчала. Її погляд холодно питаючий проникав мене до глубини, вивертав мою душу і з дивною розкішю розглядав її. І я закричав:

— Скажи, або вбю тебе!

— Убий! — спокійно відповіла вона: — часом так скучно жити... Та чи-ж погрозами можна добитись правди?

І тодї я впав на колїна. Стискаючи її руки, плачучи, я молив її пожалуваня — і правди.

— Бідний! — говорила вона кладучи руку на моє волосє. — Бідний.

— Пожалїй мене — молив я. — Я так хочу прадп.

І я глядів на її біле чоло і думав, що правда там, за тою тонкою перегородкою. І менї божевільно хотїло ся зірвати череп, щоби побачити правду. А ось тут за білою грудю, бєть ся серце — і менї божевільно хотїло ся нїгтями розірвати груди і хоч раз побачити голе людське серце. І непорушно жовтїв гострий огник догорячої сьвічки і — темнїючи розходили ся стїни і було так сумно, так одиноко, так важко.

— Бідний — говорила вона. — Бідний.

Корчево кинувшись, впав жовтий огник і став синїм. А потім погас — нас огорнула пітьма. Я не бачив нї її лиця, нї очий. Її руки обіймали мою голову і я вже не відчував брехнї. Закривши очи я не думав, не жив, тільки втягав в себе чуттє її рук і воно здавало ся менї правдивим. В темнотї тихо звенїв її шепіт боязливо і дивно:

— Приголуб мене. Менї страшно.

І знов тишина і знов тихий, повний страху шепіт:

— Ти хочеш правди, — а чи-ж я сама знаю її? Чи-ж я не хочу знати її? Схорони мене. Ах, як страшно!...

Я втворив очи. Поблїдла темнота кімнати втїкала в страху від високих вікон, збирала ся при стїнах і ховала ся в углах, — в вікна мовчки глядїло щось велике, мертве-біле.Здавало ся, що чиїсь мертві очи випукуть нас і огортають сво-

їм ледовим поглядом. Дрожачи, ми пригортались до себе, а вона шепотіла:

— О, як страшно!...

IV.

Я вбив її. Я вбив її і коли вона лежала вялою і плоскою масою біля того вікна, за яким біліло мертве поле, я став ногою на її труша і розсміяв ся. Се не був сьміх божевільного, о ні! Я тому сьміяв ся, що грудь моя віддихала рівно і легко і у внутрі її було весело, спокійно і пусто, а від серця відпав червак, що точив його. І схилившись, я заглянув в її мертві очи. Великі, жадливі сьвітла, вони лишились розкриті і були подібні до очий воскової ляльки — такі самі круглі і неясні, неначе покриті блесняком. Я міг доторкати ся їх пальцями, закривати і розкривати і менї не було страшно тому, що в чорних, не проникливих зїньках не жив вже той демон брехнї і сумнївів, який так довго, так ласо пив мою кров.

Коли мене зловили, я сьміяв ся і людям, які зловили мене, се показало ся страшним і диким. Одні з відразою відвертали ся від мене і відходили на бік; другі прямо і грізно з доганою на устах йшли на мене, лиш коли на їх очи падав мій ясний і веселий погляд, лиця їх блїдли і земля приковувала до себе їх ноги.

— Божевільний — говорили вони і менї здавало ся, що се слово розважає їх, тому що помагає розвязати загадку: як я, люблячи, міг убити кохану — і сьміяти ся. І тільки один товстий, румяний і веселий назвав мене другим словом і воно вдарило мене і затьмило сьвітло в моїх очах.

— Бідний чоловік! — сказав він з жалем і без злоби, тому що був товстий і веселий. — Бідний!

— Не треба! — крикнув я. — Не треба мене так називати!

Не знаю, навіщо я кинув ся до нього. Адже-ж я не хотів його анї вбити, анї. вразити, але всї ті перестрашені люди, що бачили в менї божевільного і злочинця, перелякались ще більше і закричали так, що менї стало сьмішно.

Коли мене виводили з кімнати, де лежав труп, я грімко

і уперто повторював, дивлячи ся на веселого, товстого пана:

— Я щасливий! Я щасливий!

І се була правда.

V.

Колись, ще з малку я бачив у зьвіринци пантеру, що вразила мою уяву і на довго полонила думки. Вона була не подібна до других зьвірів, які бездумчиво дрімали, або злобно глядїли на гостий. Вона ходила з угла в угол по однїй і тїй самій лїнії з математичною правильностю, кождий раз повертала ся на однім і тім же самім місци, кождий раз зачіпаючи золотистим боком за один і той самий зелїзний дріт клїтки. Її хижа, остра голова звисала, а очи дивили ся перед себе, нїколи не озираючись на боки.Перед її клїткою цїлий день товпились люди, говорили, гомонїли, а вона все ходила і нї разу її очи не обернули ся на видців. І де-які облича із товпи усьміхали ся; більшість поважно, навіть хмарно глядїли на сю живу картину важкої, безвихідної роздуми і з зітханєм відходила. Та відійшовши, що раз, не розуміючи,питаючо оглядала ся за нею і зітхала — немовби було що небудь спільно в судьбі їх, свобідних людий і сього нещасливого, замкненого звіряти. І коли опісля зі мною,вже дорослим, люди і книги заговорили про вічність, я згадав пантеру і менї здавало ся, що я вже знаю вічність і її муки.

В таку пантеру я перекинув ся в моїй камяннїй клїтцї. Я ходив і думав. Я ходив по однїй лїнії на вскоси клїтки, від угла в угол і по однїй короткій лїнії йшли мої думки, такі важкі, що здавало ся, не голову, а цїлий сьвіт ношу на своїх плечах. Тілько із одного слова складав ся він, але яке се було велике, яке зловіще слово.

Брехня — так вимовляло ся се слово.

Воно знов, шипячи виповзло із усїх углів, обвивало ся округ моєї душі, та перестало бути маленькою змійкою, а розвернуло ся великою, блескучою, лютою змією. Вона кусала мене і душила своїми зелїзними клїщами, а коли я з боку починав кричати із мойого відтвертого рота виходив той самий осоружний, свистячий, зміїв звук, не мовби груди мої кишіли гадєм:

— Брехня!

І я ходив і думав, а перед моїми очима сірий, рівний ас фальт поля перемінював ся в сіруючу прозору безодню. Ноги перестали відчувати дотик каміня і мені здавало ся, що буяю в безконечній висоті над туманом і мракою. Коли з моїї груди виривав ся свистючий стон, звідтіля--з долини--із під сього рідуючого, але не проникливого покривала поволи над носив ся страшний відгомін. Так поволи і глухо, неначе він проходив скрізь тисячліття і в кожду мінуту і в кождий частинці мраки тратив свою силу. Я знав, що там — в долині — він свистів, як вітер, що згинає дерева, одначе в моє ухо входив він зловіщим, коротким шипотінєм:

— Брехня!

Сей підлий шепіт приводив мене до лютости. Я тупав ногами до каміня і кричав:

— Нема брехні! Я вбив брехню!

І я умисно обертав ся на бік, бо знав, що вона відповість. І вона відповіла поволи, із глубини бездонної пропасти:

— Брехня!

Річ в тім як бачите, що я страшно помилив ся. Я вбив женщину, а брехню зробив безсмертною. Не вбивайте женщини, поки мольбами, тортурами і огнем не вирвете з її душі правди!

Так я думав і ходив навкоси клїтки від угла в угол.

VI.

Темно і страшно там, куда вона унесла правду і брехню — і я піду туда. У самого престола сатани я дожену її, впаду на колїна, заплачу і скажу:

— Скажи менї правду.

Ах, Боже! Аджеж і се брехня. Там пітьма, там порожнеча віків і безкрайности, там нема її і нїде нема її. Тільки брехня лишила ся. Вона безсмертна. Я відчуваю її в кождім атомі воздуха і коли віддихаю, вона з шипінєм входить в мої груди і рве їх, рве!

О, що за божевіллє бути чоловіком і шукати правди! Що за біль! —Ратуйте мене! Ратуйте!

Переклав В. Лїтинський.

СЬМІХ.

I.

Пів до семої я ще вірив, що вона прийде й менї було до розпуку весело. Моє пальто було защіплене на одну верхну запинку й розхиляло ся від холодного вітру, але я не відчував холоду. Моя голова була гордо перехилена взад, а студентский капкет сидів зовсім на потилиці; очи мої у відношеню до стрічуваних мущин виражали покровительство і відвагу, у відношеню до женщин визов і ласкавість; хоч вже чотири дні я любив тільки одну її, але я був так молодий і серце моє було таке богате, що остати ся зовсім рівнодушним супроти других женщин я не міг. І кроки мої були гострі, сьмілі.

Три на сему моє пальто було запняте на два ґузики і я глядів тільки на жінки,лиш без визову й ласкавости, а скорше з відразою. Менї треба було тільки одної женщини — прочі могли забратись до чорта; вони тільки перешкаджали і своєю мнимою схожостию із нею надавали моїм рухам непевности й рідкої несталости.

Сема за пять хвиль — менї стало горячо.

Точно сема — я впенив ся, що вона не прийде.

Пів до девятої я представляв гідне пожалування єсство на сьвіті. Пальто було защіплене на всї ґузики,ковнїр піднятий, шапка насунена на посинїлий ніс; волося на висках, вуси і вії побілїли від інею, а зуби злегка дзвонили.

І все се зробила — вона! О, чортов... нї, не треба: може бути — її не пустили, або вона хора... або вмерла.

Вмерла — а я лаю!

II.

— Там нинї і Евгенія Миколаївна буде, — сказав менї один товариш, студент, без всякої лихої думки: він не міг знати, що я ждав на морозї на Евгенію Миколаївну від пів до семої до пів до девятої.

— Ось куди — глубокоумно відповів я, а в души вискочило: „О, чортов...”

„Там”, — се на вечерницях у Полозових. Полозови се люди, в яких я нїколи не бував. Але сьогодня там буду...

— Сеньоре — весело крикнув я. — Нинї Різдво, нинї всї веселять ся — і ми будемо веселити ся.

— Та як? — Сумно відозвав ся один.

— Та де? — піддержав другий.

— Приберемо ся і будемо їздити по всїх вечерницях — рішив я.

І їм, сим людям без хуття, стало дїйсно весело. Вони кричали, скакали і сьпівали. Вони дякували менї і числили, скільки в них готівки. — А за пів години ми постягали по містї всїх самотних, всїх скучаючих студентів і коли нас назбиралось десять скачучих фіґур, поїхали до фризиєрнї з костюмами й наповнили її холодом, молодостю та сьміхом.

Менї треба було щось неясного, гарного з відтїнком явного суму — та я й промовив:

— Дайте менї костюм еспаньского дворянина.

Мабуть се був дуже високий дворянин, бо я сховав ся у нїм цїлий і почув себе вже вповнї одиноким, як в обширнїй, безлюднїй сали.

Скинувши костюм, я попрохав будь якого другого.

— Хочете може кльовна? Пестрий, з дзвінками.

— Кльовна! — крикнув я з погордою.

— Ну, бандита. Такий капелюх і кинджал.

— Кинджал! — се підходить до моїх намірів.

На жаль, бандит, з якого дали менї одїж, ледви доставив менї до стану. Найправдоподібнїйше, се було осьмилїтне, зіпсоване хлопя. Його капелюшок не покривав моєї по

тилиці, а із оксамітних штанів мусіли мене витягнути, як із западні. — Паж не годив ся — був цілий плямистий, як тиґр. Чернець мав подерту свиту.

— Що-ж тобі! Пізно! — напирали на мене одіті товариші. Остав ся однїський костюм знатного китайця.

— Давайте китайця! — махнув я рукою — і менї дали китайця. Се було, чорт зна що. Я вже не кажу про сам костюм, промовчую якісь ідійотські, цьвітисті чоботи, що були на мене за малі. Затягнули ся до половини і в останнїй, найбільше істотнїй части сторчали в видї двох незрозумілих додатків по обох боках ноги. Промовчу рожевий шматок, який покрив мою голову і привязував ся нитками до вух, від чого вони підносили ся і стали неначе в лилика.

Але маска! — Се була, коли так можна висловити ся, абстракцийна фізіоґномія. У нъої був ніс, очи рот; всьо правильно стояло на своїм місци, лиш в нъої не було нїчого людського. Чоловік навіть з гробу не може бути такий спокійний. Вона не виражала нї суму, нї радости, нї подиву— вона зовсїм нїчого не виражала. Вона глядїла на все прямо і спокійно і нездержаний регіт брав ся нас. Мої товариші клали ся від сьміху по канапах, падали безсильно на крісла і махали руками. Се буде єдина ориґінальна маска — ґоворили вони — а я ледви не плакав, та коли поглянув у зеркало, мене взяв сьміх. Так — се буде ориґінальна маска.

— В ніякім случаю не знїмати масок, не перебалакуватись по дорозї, товариші. — Даймо слово.

— Слово, слово!

III.

Справдї се була єдина ориґінальна маска. За мною ходили цїлїськими товпами, крутили мною і торкали, щипали і коли я у утомлений обертав ся з гнївом до гнобителів, їх огортав нездержимий регіт. Цїлу дорогу окружувала й давила мене гуркотлива хмара реготу, несла ся разом зі мною і я не міг вирвати ся з сього перстеня безумної веселости. Часами вона обхоплювла й мене: я кричав, сьміяв

ся, гуляв і цілий сьвіт крутив ся в моїх очах, наче пяний. І як далеко був він від мене сей сьвіт. І як самотний був я під сею маскою. — Нарешті лишили мене в кімнаті з нею. З гнївом і страхом, зі злобою і ніжностю глянув я на неї і сказав: Се я.

Поволи із здиванєм піднесли ся густі вії — цілий сніп чорних лучів приснув на мене і сьміх дзвінкий, веселий, яскравий сьміх, як весняне сонце, відповів менї.

— Так, се я. Се я! — твердив я і всьміхав ся. Чому ви не прийшли сьогодня?

Та вона сьміяла ся, весело сьміяла ся.

Я так утомив ся. Так наболїло серце — з мольбою просив я відповіди.

Та вона сьміяла ся. Чорний блеск її очий погас і все яснїйше розгорювалась усьмішка. Се було сонце, але пекуче; безпощадно-шорстке сонце.

— Що з вами?

— Се ви? — промовила вона здержуючись. — Які ви... сьмішні.

Рамена мої опали. Голова похилилась і так богато розпуки було в моїй постатї... Поки вона з погаслим заревом усьмішки на лици глядїла на молоді, веселі пари, що мчали біля нас, я говорив:

— Сором сьміяти ся. Чи-ж за моєю сьмішною маскою ви не відчуваєте живого страждаючого лиця, адже-ж я тільки тому надїв її, щоби побачити вас. Ви дали менї надію на вашу любов і так скоро, так жорстоко відбираєте її. Чому ви не прийшли?

Швидко із відповідею на малих, усьміхнених устах обернула ся вона до мене — і немилосердно сьміх всесильно заволодїв нею. Задихавшись, майже з плачем закриваючи лице мережаною хусткою, вона з трудом вимовила::

— Погляньте на себе... Позаду зеркало... О, які ви!...

Морщачи брови, затискаючи від болю зуби, із похолоднїлим лицем, з якого втїкала кров, я глянув у зеркало — на мене глядїла ідіотско-спокійна, непорушимо-рівнодушна, нелюдска, непорушна фізіономія. І я... я розсьміяв ся.

Не охолонувши ще зі сьміху та вже з дрожию змагаючого ся гніву, з божевіллєм розпуки я заговорив, майже закричав:

— Ви не повинні сьміяти ся!

І коли вона затихла, я говорив дальше шепотом про свою любов. І ніколи я не говорив так гарно тому, що я ніколи так сильно не любив, про муки ждання, про гіркі сьози безумної щирости й тоски, про свою душу, де всьо було любовю. Я бачив, як вії опускаючись, кидали темну тінь на поблїдле лице. Я бачив, як крізь її матову білість кидав червоний відблеск розгорілий огонь і як все гнучке клонилось мимовільно до мене. Вона була одїта як богиня ночи, цїла загадочна, неначе млою — чорною мережкою сповита, сяюча брилянтами зір, була гарна, немов давно забутий сон дитинних лїт. Я говорив, а сльози заливали менї очи, а радостю серце било ся. І я побачив врештї, як мила, жалісна усьмішка розкрила її уста й здрігнувшись, підняли ся єї вії. Поволи, з безмежним довірєм вона повернула до мене головку і...

Такого сьміху я ще не чув!

— Нї, нї, не можу, — майже зойкала вона і закинувши голову, знов приснула звучною каскадою сьміху. Ох, коби менї хоч на хвилю дали людське лице! Я кусав губи, сльози текли по мойому розгоряченому лици, а вона, ся ідиотска фізіономія, в якій всьо було правильне, ніс, чи, губи, глядїла з рівнодушєм непохитно жахливим зором в своїй безглуздости. І коли я, колибаючись на своїх цьвітистих ногах, відходив, до мене ще довго долїтав дзвінкий сьміх, начеб з висоти падала сріблиста струя води і з веселим журчанєм розбивалась об тверду скелю.

IV.

Розсипавшись по всїй вулицї, будячи нічну тишину бодрими зворушеними голосами, ми йшли домів, а товариш говорив менї.

— Ти мав кольосальний успіх. Я нїколи не бачив, щоби хтось так сьміяв ся... Стій, що ти робиш? Нащо рвеш

маску? Братя, він збожеволів! Гляньте, він рве свій костюм. Він плаче!!

Переклав: В. Лїтинський.

ПЕРЕД СТРАЧЕНЄМ.

Засуд смерти на пять террористів був виданий і затверджений. Засудженим не казали, коли будуть їх вішати, але тому, що се ділось як звичайно, вони знали, що їх повісять в сю ніч, або найпізнійше в слідуючу. І коли їм предложили бачити ся на слідуючий день з рідними, вони зрозуміли, що страченє буде на другий день в ранці.

У Тані Ковальчук не було близьких рідних, а ті, що були, жили десь в глуші, на Україні і ледви чи знали о засуді: про рідних, у Мусї і Вернера, як невідомих, зовсім навіть не говорено, тільки Серґієви Ґоловіну і Василеви Каширіну треба було бачитись з батьками. І вони вже зі страхом і тугою думали про сю стрічу, бо не рішили ся відмовити старикам останньої розмови, останнього поцілуя.

Особливо мучив ся Серґій Ґоловін. Він дуже любив свого батька і матір, ще недавно бачив ся з ними, а тепер був в страху, що се таке буде. Сама смерть здавалась йому лекша і не так сташна, як сих кілька хвилин коротких і нерозумілих, стоячих як би поза часом, як би поза самим життєм. Як дивитись, що думати, що говорити, — се відказував ся зрозуміти мозок чоловіка. Саме просте і звичайне: взяти за руку ,поцілувати, сказати: „Здоров батьку"— здавалось йому безмежне страшне в своїй нелюдскости.

А одначе сталось все краще, як навіть думав Серґій.

Перший ввійшов в кімнату, де мали бачитись, батько Серґія, полковник у відставці, Микола Серґієвич Ґоловін. Весь був білий, лице, борода, волосє і руки, як би сніжну постать убрали в людське одінє. Увійшовши він твердо, сильними кроками. Протягнув білу, суху руку і грімко сказав:

— Здоров Серґію!

За ним поволи йшла мати і дивно усьмихалась. І во-

на теж протягнула руку та грімко повторила:

— Здоров, Серґію!

Поцілувала в уста — і мовчки сіла. Не кидалась, не плакала, не кричала, не робила нічого страшного, чого спо дівав ся Серґій, а поцілувала і мовчки сіла.

Серґій не знав, що всю попередну ніч, замкнувши в своїм кабінетку, обдумував полковник з напруженем всіх своїх сил сю хвилю. „Не обтяжити, а облегчити повинні ми останні хвилини нашому синови" — твердо рішив полков ник і старанно важив кожде можливе слово завтрішної роз мови, кождий рух. Та часом мішав ся, тратив і те, що вспів вже приготови, і гірко плакав. І в ранці пояснив жінці, як треба держати себе при стрічі.

— Головне, поцілуй — і мовчи! — вчив він жінку. По тім можеш і говорити, трохи згодом, а коли поцілуєш, то мовчи. Не говори зразу після поцілуя, розумієш? А то ска жеш не те, що належить.

— Розумію, Миколо Серґієвичу, — відповіла мати, плачучи.

— І не плач. Хорони тебе Боже плакати! Таж ти вбєш його плачем.

— А чому-ж ти сам плачеш?...

— Заплачеш опісля. А там не треба, чуєш?

— Добре, Миколо Серґієвичу.

І поїхали обоє мовчки, зігнувшись, обоє сиві і старі і думали, а город весело шумів: на вулицях було шумно і людно.

Сіли. Полковник станув пригноблений, заложив пра- ву руку за борт сюртука. Серґій посидів одну хвилинку, по глянув близько на зморщене лице матери і скочив.

— Посиди, Серґієчку, — попросила мати.

— Сиди, Серґію, — потвердив батько.

Мовчали. Мати дивно усьміхалась. Було страшно ска зати слово, начеб кожде слово стратило своє значінє і оз- начало тільки одно: смерть. Серґій хвилинку глядів на ба- тька, а відтак спитав:

— А як сестра? Здорова?

— Ніночка нічого не знає, — поспішно відповіла мати.

Але полковник строго глянув на неї:

— Чогож брехати? Дівчатко прочитало в ґазетах. Нехай Серґій знає, що всі близькі його... в сей час .... думали і....

Далї він не міг говорити. Та зразу-ж лице матери розплилось, заколисалось, стало мокре і дике.

— Се.... Сер.... — повторила вона.

— Мамочко!

Полковник подав вперед і трясучись весь, кождою частиною свого сюртука, кождою морщиною лиця заговорив до жінки:

— Мовчи! Не муч його! Не муч! Не муч! Йому вмирати! Не муч!

Налякана, вона мовчала, а він все ще тряс перед грудьми стисненими кулаками.

А потім грімко з виразом штучного спокою запитав білими губами:

— Коли?

— Завтра, рано — такими-ж білими губами відповів Серґій.

Мати дивила ся в землю, жвава губами, наче-б нічого не чула. І продовжаючи жвати, ледви виговорила прості слова:

— Ніночка казала поцілувати тебе, Серґієчку.

— Які Хвостови? Ах, так!

— Поцілуй її від мене, — сказав Серґій.

— Добре. Ще Хвостови кланяють ся тобі.

Полковник перебив: :

— Ну, треба йти. Вставай, мати, треба.

У двоє підняли вони ослаблену матїр.

— Прощай ся! приказав полковник.

Вона зробила все, що їй казали. Та цілуючи сина коротким поцілуєм, вона кивала головою і говорила без змислу:

— Ні, се не так. Як-же я потім? Як-же я скажу?

— Прощай, Серґію! — сказав батько. Вони стиснули собі руки і сильно, та коротко поцілувались.

—Ти... — почав Серґій.

Ну? — уривисто спитав батько.

— Ти... — знов почав Серґій. Та лице його жалко, по діточому зморщило ся, а очи зразу залили ся сльзами. Через їх іскрячу грань він бачив біле лице батька з такими-ж сльозами.

— Ти, тату, благородний чоловік.

Серґій в послїдне попращав ся з батьком і матїрю. Було се таке, о чім не можна і не треба говорити.

Послїдні слова полковника були:

Благословлю тебе на смерть, Серґію. Умри хоробро, як чоловік.

І вони пішли.

Вернувшись в комору, Серґій ляг на причу лицем до стіни, щоби вкрити ся від салдат і довго, довго плакав.

Потім перестав і кріпко заснув.

Переклав: Фр. Коковський.

МАРСИЛЬЄЗА.

Се була нікчемність: душа заяця й безсоромна терпеливість робучої худоби. Коли доля насьмішкувато та злісно кинула його між наші чорні ряди, ми сьміяли ся, немов божевільні: отже трафляють ся так сьмішні, такі недоречні ошибки. А він — він, звичайно, плакав.

Мені ніколи в житю не доводилось стрічати людину, у якої була-б така сила сліз і щоб ті сльози текли так охочо — з очей, з носа, з рота. Ніби губка, насичена водою та стиснута в руці.

І в наших рядах я бачив людий, що плакали, та їхні сльози були вогонь, від якого втікав дикий зьвір. Від сих мужних сліз старіло обличчє і молоділи очи: немов лявіна, викинута з розпаленого недра землї вони випікали невитравні сліди й ховали під собою цілі міста нікчемних бажань та дрібних клопотів. А у сього, після плачу тільки носик червонів та хусточка намокала! Він десь сушив її потім на мотузочку, інакше відкіля йому набрати таку силу хусток?

І цілі днї вигнаня він швендяв по начальниках, по всіх начальниках, які тільки були і яких він міг пригадати собі, вклоняв ся, плакав, присягав ся в тому, що він невинний, благав пожаліти його молодість, давав обіцянку на все житя не роззявляти рота інакше, як тільки для прохань та величань. І ті сьміялись з нього, як і ми, і називали його: „маленька безщасна свиня", і кричали йому:

— Гей ти, маленька свиня!

І він слухняно біг на поклик: він кождий раз сподівав ся почути вістку про повертанє в рідну сторону, а вони тільки шуткували. Вони знали так само як і ми, що він не винен, та його муками вони хотіли налякати других маленьких свиней, — неначе вони ще не досить наполохані!

Приходив він і до нас, коли його гнав жолудковий

страх одиноцтва але суворі та замкнені були обличчя наші й надаремне він шукав ключа.

Мішаючись він називав нас милими товаришами та друзяками, а ми мотали головами та казали:

— Гляди! Тебе почують.

І він дозволяв собі поглядати на двері, ся маленька свиня. Хибаж можна було зберегти серіозність! І ми сьміяли ся відвиклими від сьміху голосами, а він підбадьорений та потішаний сїдав блишче й оповідав і плакав по своїх любих книжочках, що лишились на столї, по своїй мамі та братіках, про яких він знає, чи вони живі, чи вже померли від страху та нудьги.

Кінець-кінцем ми прогнали його.

Коли розпочалась голодівка, його охопив жах — невимовно — комічний жах. Аджеж він так любив попоїсти, сердечна свиня, і він дуже бояв ся милих товаришів і дуже бояв ся начальників. Змішано никав він поміж нас і раз-у-раз витирав хусткою чоло, на якому виступило щось — чи сльози чи піт. Й розгадливо спитав мене:

— Ви довго будете голодувати?

— Довго! — відповів я суворо.

— А нишком нічого ви не будете їсти?

— Мамуня будуть надсилати нам пиріжки, — серіозно відповів я. Він неймовірно споглянув на мене, помотав головою і зітхнувши, пішов.

А другого дня заявив, зелений від страху, немов попугай:

— Милі товариші! Я теж буду з вами голодувати.

І була йому спільна відповідь:

— Голодуй оден.

І він голодував! Ми не доймали віри, як не вірите ви, ми думали, що він їсть щось нишком, і так само думали доглядачі. І коли під кінець голоднечі він захорів на голодний тиф, ми тільки плечима знимали: сердечна маленька свиня! Але оден з поміж нас, — той що ніколи не сьміяв ся, понуро промовив:

— Він нам товариш. Ходім до нього. Він марив і нуж-

денна, як усе житя його була та безглузда маячня. Про свої любимі книжечки молов він, про мамуню та братїків; він прохав пиріжків, й присягав ся, що не винен і прохав помилуваня.

І рідну сторону він кликав, кликав, любу Францію, — о, прокляття людскому серцю: Він, душу шматував тим покликом: люба Францция!

Ми всї були в палатї, коли він вмирав. Сьвідомість вернулась до нього перед смертю, і тихо він лежав такий маленький, хорий, й тихо стояли ми, його товариші. І всї ми, всї одного почутя, як він промовив:

— Як умру я, сьпівайте надімною „Марсильєзу”.

— Що ти кажеш! — скрикнули ми іздрігнувшись від радощів та закипаючого гнїву. І він повторив:

— Як умру, сьпівайте надімною „Марсильєзу”.

І вперше трапилось так, що очі в нього були сухі, а ми — ми плакали, плакали всї до одного, і немов вогонь від якого втїкає зьвір, горіли наші сльози.

Він умер, і ми сьпівали над ним „Марсильєзу”. Молодими та дужими голосами сьпівали ми величню пінсню свободи, і грізно шумів нам океан і на пряжах власних хвиль ніс в кохану Францію і блїдий жах й крваво-червону надію. Й на все став він прапором нашим — ся нікчемність з тїлом як у заяця та робочої худоби — і з великою душею людини. На вколїшки-ж перед героєм, товариші та друзяки!

Ми сьпівали. На нас дивились рушниці, зловрого клацали в них замки і гострі жала баґнетів погрожуюче пялись до наших грудей, — і все голоснїйше, все радіснїйше звучала грізна пісня, в делїкатних руках бійців тихо гойдалась чорна труна.

Ми сьпівали „Марсильєзу”.

Переклав Тр. Сьогобочний.

В незнану далечінь.

I.

Вже чотири тижні минуло, як він сидів дома і в протягу чотирьох неділь панував там діймаючий страх та неспокій. Всі силкували ся говорити і поступати так само, як перед тим все говорили й поступали, та не запримітили, що їх мова була якась приглушена, очи неспокійні і сьвідомі вини. Звертали ся все в ту сторону дому, де була його кімната. В протилежнім кінці дому, ходили вони якось неприрод но, ступаючи сильно ногами і сьміючись неприродно. Колиж йшли попри білі двері, що через весь час були замкне ні, — а в кімнатці так було тихо, якби там нікого живого не було, — ступали тихше, хиляли ся в бік наче бояли ся з тої сторони якогось удару. І хоч тепер вони вступали цілою стопою, їх хід був тихійший і лекший ніж коли-б вони сту пали на пальцях Тай ніхто не назвав його по імени; звали його все „він". Назва ся для них вистарчаюча і яснійша, чим повне імя, бо вони все про него думали. Впрочім їм здавалось чомусь, що називати його по імени так як других, се і дуже „по фамілійному" і не личить. Слівце „він" досадно характеризувало той страх, який опанував всіх на згадку про його струнку і смагляву стать. Одинока стара бабка. що мешкала на повереї, називала його „Микола" Але й її огортало страшне напружене та невідоме ожидання якогось нещастя, яке опанувало в цілім домі — і вона часто плакала. Одного разу спитала слугу, чому панна не грає більше на фортепяні. Слуга видивилась на неї здиво вано і анї слівця не сказала, лиш потрясла при відході зна чучо головою, вказуючи немов на те, що вона не може зне сти такого „отвертого" питаня.

Перед полуднем одного сірого дня в падолисті прийшов він домів, як всї були дома і сиділи за столом, крім Пе

тра, що вже давно, як пішов був до ґімназиї. На дворі було зимно, а з сірих хмар, що нависали низько над землею, спадав дрібний дощ, так що в сьвітлицях було темно помимо того, що вікна були високо, а декуди і лямпи горіли. Хтось задзвонив енерґічно і гостро. Від сього затріожив ся навіть пан дому; сподіючись, що хтось визначний складає йому візиту, він вийшов поволи на зустріч з привітливою усьмішкою на лици. Але усьмішка небавом счезла; в напівтемнім передпокою побачив він стать одіту убого і нехарно. Перед нею стояла слуга заступаючи дорогу. Слуга була заклопотана і непорадна в своїм положеню. — Мущина сей імовірно прийшов з желізничого двірця, бо в руці мав валізку; ішов мабуть пішки і трохи їхав трамваєм, бо його короткий, зношений плащ був мокрий, а долішна часть споденъ злубоватіла від верстви болота і води. Голос його був рідкий і хрипливий відай від студени і слоти, а може від довшої мовчанки підчас подорожі.

— Ну, й не хочете відповісти? Питаю вас, чи пан Александер Борсуков дома? — повторив свій запит пришелець.

Пан Борсуков не виходячи до передпокою кинув згірдний погляд на незнаного чоловіка, вважаючи його жебраком, які часто навідували його дім і додав суворо: „Чого ви ту шукаєте?"

— Ти мене не пізнаєш, — спитав глумливо, але троха дрожачим голосом наступчивий гість. „Я — Микола, а по моїм батькови звусь Александрович".

— Що за... Микола? — поступаючи в зад питав пан Борсуков.

Але й без відповіди знав він, що се за один Микола. З лиця зникла повага і спокій; весь він поблід наче мертвий, руками схопив ся за груди, бо віддих сперло, відтак нервозно обіймив голову Миколи; його сива борода счіпилась з чорною, еспанською борідкою подорожного, а старі уста, що відвикли від поцілуїв, шукали за молодим і сьвіжим лицем сина і пристрасно тулились до нього.

— Заждіть батьку: позвольте, хай скину плащ, — говорив мягким голосом Микола.

— Ти простив? — питав настійчиво батько, дрожачи на цілім тілї.

— Те, пусте!! — сказав строго Микола і легонько відпихаючи батька від себе, додав — „І щож я мав прощати?...”

Коли входили до їдальнї, пожалував пан Борсуков, що дав ся унести сердешньому поривови.

Та мимо вільна радість розпирала грудь його з причини непредвидженої стрічі і огляданя сина, що через цілих сім років скитав ся не знати куди, ступав по молодечому і голосно сьміяв ся. Тимчасом Микола, затираючи закостенїлі руки, станув перед сестрою і питав: „Як, що, ся панна має бути моєю сестричкою?”

Ніна, сїмнайцятьлїтна дївчина, блїда і хирлява стояла вп'яливши заклопотана свої очи в брата. Вона відразу пізнала свого брата Миколу, якого лїпше собі пригадувала, чим батько. Сама не знала що має тепер відповісти. Микола не цїлував, лиш сердешно стиснув її руку. В відповідь на се вона так само його стиснула і низько уклонила ся братови.

— Се пан студент — коррепетитор Петра, представляв батько дальше.

— Петра? — спитав здивовано Микола. Він вже ходить до школи? Цїкаво.

Потому представили його незнакомій старшій дамі що наливала чай. Кликали її всї Анна Івановна. При чаю всї уважно звертали на него очи. Він розглядав ся по кімнатї немов шукав, чи що змінило ся за тих сїм лїт.

Щось незвичайного було в нїм, що не дасть ся описати. І висока, струнка стать, гордо держана голова і пронизаючі, лискучі очи — все се пригадувало короля птиць вірла. З його розкудовченого буйного волося можна було вичитати дикий дух свободи.

Його рухи були легкі і певні. Цїлком нагадували зруч

ність і ґраціозність і певність своєї добичі хижака. Кождому дивив ся сьміло і бистро в очи, ніби не відчував свого не приятного положеня. Коли силкував ся глядіти привітливо і ніжним зором обіймати кождого, все таки з його очий сьвітила недовірчивість і тайна скритість, питома зьвіреви,що ластить ся коло чоловіка. Говорив розказуючо і певно і ніколи не поправив ся, так начеб він був непомильний.

Він не роздумував більше над своїми словами — начеб їх не говорила звичайна, смертна людина, що грішить і помиляєть ся часом і проти своєї волї. Природно, що чувство жалю не мало місця в серці такого чоловіка.

Дарма що орел, пера мав пошарпані, певно в борбі,як здавало ся; аж всеж таки побідоносно вийшов з неї. На се вказувала його подерта і брудна одіж, поплямлена в нічних спелюнках. Помимо того одіж його мала в собі щось не мов розбійничого, — щось такого, що в кождому вигідно, гарно, добре одітому чоловікови мусіло викликати, незнане чувство докору за свою вигідливість..А відтак знова приходили хвилї, — що моментальні судороги перебігали по його тілї: ціле воно видавалось меньше; волос на голові гороїжив ся наче на якім бішенім звірі і очима сьвітив і з диким упрямим завзятєм водив ним по присутних. Їв і пив жадібно як чоловік, що довго постив, або що ніколи не може наїсти ся і радо використовує нагоду, де може вже раз спокійно все з'їсти, що перед нього покладуть. По обіді встав вдоволений і сказав: „Се було знамените" і з іронією погладив себе по череві. Від батька не приймав циґара,але взяв його від студента — і буркнув коротко: „А тепер оповідайте".

Сим разом оповідала Нїна. Вказувала, що тепер саме скінчила інститут дївочий і як їй там жилось.

Зразу соромила ся, але з часом оповідала знаменито; про сю саму річ вона сто разів розказувала і тому повторяла ті самі звороти і дотепи, яких уживала при першім оповіданю — як була повернула щойно домів. І була цїлком вдоволена зі себе. Не мож було замітити, чи слухав сего Микола чи нї; він сьміяв ся навіть сердечно але не тодї,як

Ніна пописувала ся своїми дотепами і через весь час розглядав ся по кімнаті. Час від часу переривав оповіданє не вмістними своїми запитами як: „кілько заплатили ви за сей образ?” звертаючи ся до батька, що мовчки сидів і іронічно з під лоба зазирав.

— Якось собі не можу пригадати напевно.

— Дві тисячі — сказала з повним респектом перед такою сумою Анна Івановна, що досі мовчала і трівожно дивила ся на господаря.

І тоді оба — батько і син — сьміяли ся, а з їх усьміху пробивало ся щось ворожого. Батько успокоїв ся і прибирав свій давний суворий і статочний вигляд лиця.

— А як йде інтерес — питав Микола коротко і поважно батька.

— Добре.

— Купило ся новий дім на італійській вулиці. І ще також нову фабрику, майже тишком доповіла Анна Івановна. Хоч великий респект мала перед паном Борсуковим, та всеж таки не могла здержати ся, щоби не розповісти про його богацтва. Вонаж через весь час порівнувала своє майно — 556 рублів в щадниці — з тими незмірними богацтвами, каменицями, фабриками, акциями!...

— Ну, розказуй дальше Ніно, — сказав Микола.

Але Ніна вже давно обидила ся і її зробило ся жалко на серцю. Знов почула коленє в боці і сиділа задумана; ціла блїда наче стїна, але всеж таки гарна й приманчива, наче та квітка що починає розцьвітати ся. Ледве чутний запах перфуми уносив ся від неї і пригадував на пожовкле листє осїню і його повільне завмиранє. Несьмілий а до того ще й рябий на лици студент водив за нею очима уважно і здавалось, що й він також блїд на лиці, коли уста Ніни тратили червону краску. Студиював медицину. Ніну полюбив цілим жаром першої любови.

Між тим з'явив ся ста[illegible]Феноґін. Його червона, округла і безволоса фізіономія появила ся в дверах наче сходячий, повновидий місяць. Ходив по парні, а по купели трохи напив ся. Як прийшов домів, довідав ся, що

прийшов „панич", з яким свого часу нераз грав ся в конп ка. Нишком плачучи — (відай від горівки, а може з любови до панича?) — натягнув на себе фрак, наперфумував лисину — (так само прецїнь робив і його пан!) — ввійшов поважно як звичайно до їдальнї. Перед дверми ще станув на хвильку щоби прийти до рівноваги; прибрав поважну міну — немов би мав складати візиту самому ґубернатори — і станув відтак перед Миколою.

— Феноґінка — кликнув радісно Микола і з його голосу пробивало щось дїточого.

— Паничу — запищав Феноґін і кинув ся до Миколи, перевертаючи крісла. Хотїв перший поцїлувати Миколу в рамена, але коли сей випередив його стискаючи сильно руку, подав ся цїлим тїлом як на команду в зад — і відповів таким же самим утиском руки. Йому стало нараз ясно, що він не слуга, але довголїтний приятель „панича" і для нього було се певного рода сатисфакциєю, коли він тепер офіцияльно, мовляв, міг себе в тім характері признати. Але по старому звичаю мусїли таки поцїлуватись!...

— І тепер також заляв ся! — сказав Микола, подивляючи незвичайну консеквентність Фельоґіна в своїх звичках і поступованю.

— Чи справдї? — спитав суворо господар. Феноґін схилив голову на бік і потряс нею заперечаючи, а звернений лицем до людий поступив в зад, як добре вихований і споглядав скоса на двері.

В передпокою задержав ся Феноґін хвильку, глядів зворушений на руку, яку стискав Микола і несучи її перед собою наче яку сьвятість, пійшов до челядної. Свою особу, взагалї цїнив Феноґін дуже високо. Але в тім моментї — рука була тою частю тїла, що рішучо відріжнялась від прочого тїла і вимагала найвисшого пошнованя.

Сегодня не ходив пан Борсуков до бюра. По смачнім обідї і ще смачнїйшім і добрім винї став веселїйший і — як те осїнне сонце — час від часу добродушно усьміхав ся. Обійнявши легко Миколу завів його до кімнати. Закурив папіроску і наче приготовляючи ся до довшого оповіда

ня сказав: „Ну, а тепер ти менї все розповідай! Куди блукав та що робив?

Микола не зараз відповів. По його тїлї перебігла знова дож незвісної трівоги; очи звертав безнастанно і скрито в сторону дверий. Лишень голос був поважний і спокійний.

— Нї, батьку. Я прошу тебе, аби ти залишив раз на все розмову про моє скитанє і пригоди.

— Я бачив в тебе портмонетку заграничного виробу; — ти був може за границею?

— Так, — відповів Микола коротко. Але я прошу тебе, не говорім більше на сю тему.

Пан Борсуков насупив брови і встав; заложивши руки на спину, почав ходити по кімнатї туди й назад. Значить ся, ти який був з ранку, такий — і до останку? — сказав, не дивлячись на сина.

— Як бачиш, — сказав Микола. — А як з тобою, бать ку.

— Як бачиш — відповів пан Борсуков. — Йди собі! Мушу працювати.

Як Микола вийшов,пан Борсуков замкнув за ним двері. Підійшовши до печі вдарив з цілої сили, об найгарнійший ґзимс рукою. Мовчки робив се і зі злости. Потім обтер собі руку, що заваляв був вапном і засїв до свого бюра. Лице його покрила та трівожна блїдість, що так дуже нагадує смерть...

Нїхто не був сьвідком стрічі Миколи зі старою бабкою. Захмарений і трохи зворушений витав її. Як зачинили ся за ним білі двері, кождому полекшало на хвильку на сер ці. Кождий чув себе свобіднїйшим. З того часу перестав від відувати сїмю; але і від тодї запанував неспокій і трівога, що скоро обняла всїх членів дому. Кождому здавалось, на че-б якийсь загадочно небезпечний чоловік вдер ся до дому і тут раз на все повеселив ся. Чоловік що був більше чу жий, чим перший-лїпший з улиці і небезпечнїйший, чим роз бійник, що хоче найти тут захист і приют. Одинокий Фено ґін не відчував сього; з превеликої радости напив ся добре і положив ся на піч де й попав в солодкий сон. Але й в снї

він поважав і цінив дорогу для нього особу „панича" і все праву руку держав від себе осторонь, наче-б щось дорогого.

В сальоні розповідала тихцем Ніна студентови, що лучило ся було тому сім літ взад в їх домі. Тоді прогнали були Миколу враз з другими студентами з технольоґічного інститута за якусь провину. Лишень завдяки батькови, що знав ся з професорськими сферами, він уратував ся перед сею страшною карою. Підчас бурливої суперечки з сином, побив розлючений пан Борсуков Миколу. Того самого вечера Микола счез з дому і повернув аж нині. І обоє, й оповідаюча і слухач кивали головами, а їх голос тихшав; що би Ніну підбадьорити на дусї він тихцем взяв її руку в свою і легонько гладив і пестив її...

II.

Микола не стояв ніколи нікому на перешкоді. Сам він говорив мало; а як прислухував ся до розмови других людий, робив се не так нерадо, як радше з великою дозою обоятности, начеб він знав вже наперед, об чім вони муть говорити. Серед розмови він з'умів нечайно відійти, а з його лиця мож було все вичитати, що його дух блукає в високих сферах піднебесних і там роздумує над річами важнійшими, лиш для нього досяглими. Ніколи він ніколи не висьмівав і не робив докорів. Як-же йшов з бібліотеки, де більшу часть дня пересиджував, і ходив розсїяний по всім усюдам, вступаючи до кімнати сестри, або челядної кімнати, всюди викликувала його поява холодну трівогу. Близкість його будила в кождім таке чувство, начеб він щось поганого зробив, або якийсь злочин поповнив, за що ожидав осуду і кари. Тепер він був гарно одітий. Але в сїй елеґантній одежі не гармонізував він з пишнотою того дому. Все таки в ньому остало щось для нього питомого, чужого другим і ворожого. Як би всї ті річи могли говорити людськoю мовою, що довкруги стояли, і відчувати людским чувством, то першим словом, був би оклик трівоги, що вони умруть зі страху, як він до них зближав ся, або яку

з них брав в руки, оглядаючи її з великою цікавостю. Ніколи вони не випали йому з руки, клав їх на те саме місце, збідки взяв; помимо того дотик його — здавалось — забирав їх вартість і вони тепер стояли вже без цїли і марні: його душа, твориво мистецької думки, перетоплювала те все руцї, із предмету оставав безпожиточний кусок бронзу...

Раз прийшов Микола до Ніни, саме тодї, як вона мала годину рисунків; копіювала знаменито і цїлком подібну до ориґіналу фіґуру жебрака.

— Малюй, малюй дальше, Ніно, сказав, я не перешкаджаю тобі — і усів на софу. Ніна вимушено усьміхнулася і ніби рисувала дальше, беручи на пензель не ті фарби, що треба. Палєту положила відтак на бік і сказала: „Я змучена. Чи подобав ся тобі малюнок?"

— Так, се гарне. Ти також гарно граєш на фортепянї, правда?

Його холодна похвала знищила в вражливій Нінї весь її настрій. Похиливши голову критично оглядала свій малюнок; зітхала тяжко і промовила:

— Бідний жебрак . Менї його жаль. Чи тобі також?

— Так, менї рівнож жаль.

— Я є членом комітету двох добродійних товариств. Аж страшно, кілько я там маю роботи, — сказала вона з запалом.

— Щож ви там робите? — спитав обоятно Микола.

З таким запалом розповідала Ніна все, найменьші дрібницї; відтак, нечайно вона уривала, коротко говорила, а так й цїлком замовкла. Микола мовчав і карткував альбом Ніни, де її приятелї і знакомі віршом і прозою позаписували свої слова „ не забудь".

— Я хотїла вчити на курсах для неграмотних, але батько не позволив, — сказала нечайно Ніна, ніби слїдячи за увагою брата.

— Се гарна річ. Ну й що?

— Батько не позволяє. Але я таки мушу перепертн сю річ.

Микола відійшов. А в серцї Ніни запанувала туга.Від

сунула альбум на бік і з сумна поглядала на розпочатий ма люнок; тепер видавав ся він її чомусь пустою і для нікого непотрібною мазаниною. Зі злости, якої не була в силї по-конати, вхопила за кисть і перечеркнула на вхрест груби-ми чертами свій малюнок — так нещасливо, що нещасний жебрак стратив половину своєї голови. Таж вона зараз та-ки, від першої днини, як Микола стиснув її руку, полюби-ла його на ново цілим серцем. А він, а він... анї разу не поці лував її. Коби хоть раз поцілував її — так се булоб додало її відваги, для нього одинокого оставити своє маленьке сер це на остїж; вонож стілько натерпіло ся і помимо сего ніко му не було потрібне, бо — в ньому будились солодкі чув-ства, сказав би ти щебечуть маленькі жваві птички весно-ю — то знов насувались чорні тяжкі думи наче чорна хма ра — цілком так, як се вона нарисовала в своїм дневнику. І свій дневнік булаб його дала, де на кождій сторінці роз-сипались стрічки — вираз її чувства і нещасного положе-ня.

Він певно думає, що вона щаслива і вдоволена зі сво го вигідного і богатого житя: вдоволена з своєї музики, сво його малярства, своєї добродійнсти... і грубо помиляєсь! Вона не потребує анї того малярства, анї тієї музики, анї тієї добродійности...

Підчас науки Петра з студентом, Микола все підсмі-хав ся. За сей його сміх ненавидїв Петро його цілим сер-цем. Як Микола був присутний, тодї Петро підносив колї-на і ще висше в гору, так, що майже лежав на кріслї; знева жливо прижмурював очи і жолобав в носї, хотяй знав над-то добре, що се не личить і час від часу відворкував і кидав нечемно-злобні слова бідному студентови. Тодї кров вда-ряла в рябе лице студента і він цілий палав, мало не пла-кав. Як Петро вийшов, нарікав на неприємности, які му-сить зносити і що Петро не хоче вчити ся:

— Я справдї не знаю, що з нього буде... От перед хви лею жалїла ся слуга перед мною, що він все виговорює її ріжнї пакости.

— Ледащо буде з нього — сказав Микола — не пока зуючи найменьшої жури про будучність брата.

— Я з'уживаю всї сили і соки при тім, — але се пере ливанє з пустого в порожне — без найменьшого успіху!— росказував студент придушеним голосом, пригадуючи собі найлїпше всї ті пониженя, той сором.... — Кілько він був би дав за те, щоби хоть раз міг вбити добре свойого улюб леного ученика!

— Хай собі робить, що хоче.

— Алеж прецїнь я мушу жити, мушу щось їсти! — ска зав в найвисшій розпуцї студент.

— То їджте те, що перед вас покладуть.

Але в дискусию Микола нїколи не запускав ся, поми-мо всяких зусиль студента. І часто силкували ся і Нїна і студент стислїйше і докладнїйше розслїдити і означити, що за людина Микола, до якого рода людий його зачисли-ти, яка цїль його та змаганя. Роздумували над сим і сяк і так і доходили до таких фантастичних конклюзий, що са-мі з них мусїли сьміяти ся. Але як розходили ся, обоє дізна вали щось в родї подиву, як вони сміли і могли сміяти ся?! Тодї їх найфантастичнїйші міркуваня видавались їм імо-вірними ба й дїйсними і слїдуючої днини очікували Мико-ли з трівогою і з пристрастною цікавостию. І все здавалось їм, що вже нинї раз мусять розвязати ту томлячу загадку! Микола являв ся як звичайне, а загадка оставала загадко ю й дальше такою, як була вчера.

Особливо ясними але й заразом найнеімовірнїщими являлись міркуваня і здогади на сю тему — серед челяди. Розумієсь що в здогадах перевисшав всїх любимець „па-нича" — Феноґін". — Покріпивши душу — фантазував і заходив в мріях так далеко, що навіть його самого нараз огортав страх і він призадумував ся над тим всїм, про що думав й говорив.

— Він — провідник розбійників! — сказав раз Фено-ґін і його червоне лице нечайно блїдло зі страху...

— Певно, певно... він цїлком подобає на розбійника!

— додав недовірчиво кухар, але все оглядав ся неспокійно на двері.

— Який рабує тільки богатих — буркнув Феноґін, на че се мало бути потвердженєм та поясненєм. Таж він колись сам на власні уха чув від Миколи, що є на сьвіті такі розбійники.

На віщо здалось йому рабованє, коли його батько богатир, стільки гроша у нього, що й не счислиш — сказав візник, дуже розсудлива людина.

— Три фабрики, чотири доми в нього, а цілїськими днями відтинає акцийні купони — прошептала Анна Івановна, яка саме тепер числила в щадниці власних 560 карбованців...

На тім міркуваня Феноґіна кінчили ся. Анна Івановна все докладно розглянула, що Микола приніс зі собою, але не знайшла нїчого більше крім біля. І ся власне обстава, що вона не найшла більше, нїчого, дуже її занепокоїла і нагнала чи мало страху. Коли-б найшла була в його куфрі рушниці, кулї, кинжали, як знарядє його розбійничого ремесла, тодї справа взяла би добрий оборот і всї легше відітхнули-б. Найстрашнійша преціньріч було те, що ніхто не знав, що він таке, яке його занятє.... І лицем і манєрами рішучо відріжняв ся від других людий; завсїгди пильно прислухував ся розмові других, а сам анї словечка. На всїх споглядав суворим зором ката. Неспокій змагав ся чимраз більше переходив в забобонну трівогу, що заляла весь дім наче та филя ледовато холодна.

Підслухали вправдї коротку розмову Миколи з батьком. Так се анї пядь не усунуло трівоги. Противно: атмосфера, враз з її страшними загадками і скрупулятними вижиданями ставала густїща й хмарнїща.

— Ти раз говорив, що ненавидиш цїле наше житє — сказав батько, вимовляючи з притиском кожде слово.

— Чи й тепер іще ненавидиш його?

Так само поволи і з притиском звучила відповідь Миколи: Так, я його ненавиджу! — наскрізь! Я його ненавиджу і воно для мене цїлком чуже й не зрозуміле!

— Чи ти найшов гарніще?

— Так... так, найшов дійсно — гарніще! — відповів Микола коротко, ядерно та рішучо.

— Лиши ся дома, у нас!

— Се — немислиме, мій батьку. — Та-ж ти се сам над то добре знаєш.

— Миколо!... почув ся наглий, майже дикий оклик батька.

А по хвилі напруженої мовчанки відповів Микола спокійним і трохи мелянхолійним голосом:

— Ти, мій отче, який перше, такий і тепер: напрасний в гніві і добродушний.

Прийшло різдво. Кождий витав його без наменьшої радости в тім пребогатім домі. Присутність людини, що в нічім не поділяла думок і чувств окруженя, висіла над кождим наче змора і не лиш відібрала ожиданому сьвятови його веселий характер, але усунула його істотне значінє. Здаєсь, Микола сам замітив се, яким тягарем являєсь для кождого його особа і тому більше не виходив з своєї кімнати. Однак через свою неприсутність ставав ся він ще страшніщим, ніж являв ся кождому перед очи.

В кілька днів перед різдвом зібрали ся случайно гості у Борсукових. Миколи не було між ними — як звичайно він робив, коли хто чужий загостив до дому його батька. Він лежав одітий на ліжку і прислухував ся тонам музики. Злагоджені грубими стінами видавали ся вони незвичайно мельодийні і ніжні, наче далекий спів чистих, безгрішних духів і долітав до вуха так ніжно, сказавбись — се воздух грає чи сфери його? Микола прислухував ся і перед очима його душі явились давні замерклі часи молодости, дитячого віку, коли він був маленький, та коли іще його мама жила... Тоді були рівнож гості і він так само прислухував ся музиці і мріяв... Не снив він ані про образи, ані про тони, але про щось таке, в що зливались і образи і тони так чудово і гарно і так ясно — і те щось звинуло ся і заблистіло в воздусі наче пестра, звучна крайка?... І тоді він порозумів, що се було те чудово гарне й ясне; він не хотів

лишень роз'яснювати, навіть собі самому... — Тоді він сил кував ся лишень не здріматись і бути чуйним доки сил ста не. Однак таки заснув... там в передпокою... ніким не замі чений... на кожухах і хустках, і тепер чомусь так виразно і ясно відчував сопух волохатої, лоскотячої кожі... І знова дрож перебігла по його тілї перед незрозумілим страхом, мурашки грали і наче голки шпигали.... але сим разом так якось чудно звязані і чимось мягким, теплим... Його лице розяснїло, наче-б легонька нїжна рука погладила любязно насуплені брови... Його лице було не порушне, але спо кійнїще, лагідний прибрало вид і без виразу болю, наче у помершого. Не мож було напевно сказати чи він спить, чи нї, чи він між живими, чи може помер. Одно можна було сказати напевно, а то: що ся людина відпочиває...

Прийшов сьвятий вечір. В його сумерку побачив Никола Феноґіна в своїй кімнатї. Він був майже тверезий, су мовито розглядав ся, а очи блистїли нїби від сльоз.

— Потрудїть ся на гору, до бабки — промовив, ставув ши в дверех.

— Як? — запитав здивований Микола.

Феноґін зітхнув і повторив: Прошу вас, потрудїть ся на гору до бабки.

Микола пішов на гору. Ледви переступив поріг, дві нїжні дївочі руки обняли його шию. До його лиця притули лось дрібненьке личко з широко отвореними вогкими від слїз вічми і придушуючи хлипанє шептала: Братчику, бра тчику! — Чому ти нас мучив і тортурував! Дорогий, солод кий братчику, поєднай ся раз на все з батьком... І зі мною також... Лиши ся у нас... Молю, благаю, лиши ся у нас!

І мале, хирляве тїло задрожало судорожно в його раменах, а мале серце, — те саме, що нікому не було потріб не — зробилось таке величезне, що весь безконечний сьвіт враз з його болями найшовби в ньому місце. Захмарений, з насупленими бровами кинув скорим зором довкруг себе. З лїжка простягнули ся д'ньому руки бабки. Страшна була на лици, на якім не мож було найти краплї крови, молила голосом, від якого здавало ся віяв холод і легіт того сьвіта,

хлипаючи з ридання: Миколо!... Дитино моя!...

А на порозї плакав Феноґін. Забув і на свій вік і пова гу, хлипаючи втягав воздух носом, рухав нервозно устами й бровами, а в очах було тілько сльоз! — Вони лили ся так густими струями, що сказавбись, се не з віч вони йдуть, як у других людий, але зі всїх порів лисої його голови.

— Миколю, мій дорогий приятелю! — шептав він на че молитву, простягаючи перед себе руки

Безрадний і безпомічний усьміхнув ся Микола і не при пускав навіть, що з його понурих, вірлиних віч час від ча су спадали скупо дивні каплї — слїз... І в тій хвилї вийшла з темного кута стареча, дрожача стать того, що звав ся йо го батьком і чиє цїлїське житє було для нього незрозуміле і зненавиджене.

І нечайно сталось воно для нього зрозуміле.

І з тим самим шалом любови, що поконував в житю йо го ненависть, кинув ся він на батька, пориваючи в обій-мах з собою Нїну. І всї троє, звязані в один живий, хлипа-ючий з риданя узол з вітвертими і дріґаючими серцями зро сли ся на хвилю в одну велику істоту, з одним серцем, з од ною душею.

— Він лишить ся! — кликнула радісно і триюмфуючо го стара — він лишить ся!

— Миколю, мій дорогий приятелю! — хлипав й шеп-тав Феноґін наче молитву.

— Так! так! — кликав ридаючи Микола, не розумію-чи як слїд, кому, нащо і пощо він так відповідає. — Так! так! — повторяв він, покриваючи поцїлуями дрожачі руки бабунї, що нїжно й мовчки гладила його голову і лице.

— Так! так! — повторяв він все ще... А в души чув він вже невмолиме, приказуюче і коротке — Нї! — що змага-лась чимраз більше...

Зближала ся ніч. Весь дім від челядної аж до сальонів, заяснїв від сьвітел. Люди розмовляли жваво і голосно; до-рогоцїнні предмети забули також на свого трівогу. З своїх високих місць згорда споглядали вони на людий, що крути ли ся туди й назад. Вони привернули собі наново свою кра

соту. І здавалось навіть, що все, що лишень находило ся дома, на те було, щоби їм служити і величати їх красоту і дорогоцінність.

Пан Борсуков, Ніна і студент все ще сиділи в кімнаті бабуні і радували ся своїм щастям, або прислухувались йому мовчки.

Феноґін, що трохи напив ся з радости, вийшов на подвірє, щоби прихолодити свою палаючу голову. Коли він гладив свою блискучу, червону лисину, на якій топились платки снігу наче на якій розжареній плиті, побачив остовпілий — Миколу! З малим узлом в руці вийшов він зза угла, а якім виднїла напись „Вхід для слуг і лїверантів". Неприємно його вразило непредвиджена стріча з Фіноґіном.

— А, Фіноґін, стара скотино — сказав він тихо... ну відпровадь мене до брами.

На дорозї анї душі, а оба її кінцї сщезали в білім морю незамітно спадаючого снїгу. Микола станув перед Фіноґіном. Міряючи його своїми великими і суворими очима поклав руку на рамя старого слуги і поволи вимовив, подібно, як учить ся малу дитину:

— Скажи батькови що я його здоровлю і що . . . я ійшов.

— Куди?!

— От туди просто. Здоров був. Микола поплескав по рамени слугу і відійшов. Але Феноґін не міг зрозуміти, куди він має йти.

З цїлою форсою, яку йому подиктувало його привязанє, вхопив його за рамя.

— Я тебе не пущу! Як Бог на небі, а тебе не пущу!

Микола сїпнув ся від нього і споглянув здивовано на Феноґіна. Але сей складав руки як до молитви і молив хлипаючим голосом: — Миколо! Мій одинокий приятелю! Плюнь на те все... Не йди нїкуди! Що-ж ти там найдеш? Дома маєш гроший досить. Три фабрики, чотири доми. Що днини ми відтинаємо акциї. . . лебедів і повторяв безглуздо слова старої господинї.

— Що ти папляєш мені отсе?! — і Микола насунув брови та скорим кроком пішов наперед.

Але Фіноґін одітий в сьвяточну одіж, розшнявши ґузики зі стогоном доганяв Миколу, вхопив його за рамена і просив, благав: — Хиба, хиба... я також... Возьми мене з собою... Але що се ти, мій голубе сивий... Кудою?... до розбійників? — Так! то ти до розбійників зміряєш! І резиґнуючи кивнув рукою наче на знак прощаня з чесними людьми.

Микола пристанув і мовчки споглянув на Феноґіна. В тім його погляді заблищало щось таке страшне, таке дійма юче і пронизуюче, що Феноґін нагло забув язика в роті, а ноги застрягли в снїгу і нїби приросли до нього.

Миколова стать висока мріла в далечі і робилась чим раз меньша, наче би стоплювалась в снїжній парі. І ще хвилька-момент, і він сщез раз на все в тій незнаній, небе зпечнїй далечинї, з якої він неожидано появив ся. Ніякої жи вої твари не було видно на безлюднім просторі. А Феноґін все ще стояв і оглядав ся. Його ковнїр змочив ся цїлком і прилип до шиї. Платки снїгу топились повільнїще на його остудженій лисинї і з вільна спливали разом зі сльозами по голенім лици на діл...

Переклав С. Процьків.